

śnie w tych lekcjach, które w starołacińskich przekładach i w kodeksie Aleksandryjskim się spotykają.

Stwarza to uzasadnioną podstawę do upatrywania najbardziej do oryginału zbliżonego tekstu właśnie w tych kodeksach.

R. Hanhart poprawił kilka lekcji błędnie podanych przez A. Rahlfsa, np. 15, 36. Przy tekstach diskutowanych cytuje literaturę, ale nie podaje tego, jaką lekcję spomiędzy wątpliwych przyjmują lub odrzucają autorowie. Szkoda przy tym, że R. Hanhart z bardzo szczegółowego aparatu krytycznego nie umieścił w oddzielnej kolumnie tych lekcji, które dla odtworzenia pierwotnego tekstu są istotne, jak to zrobił np. H. v. Soden dla tekstu Nowego Testamentu. Ułatwiłby przez to pracę tym, którzy z tego aparatu chcą korzystać,

W całości nowy tom Septuaginty jest nowym dowodem cennego, a nie-strudzonego wysiłku, jaki Göttinger Gesellschaft der Wissenschaften wkłada w odtworzenie biblijnego tekstu w postaci najbardziej zbliżonej do oryginałów. Dla nas jest to okazją do wyrażenia mu za to wdzięczności, a szczęśliwi przy tym jesteśmy, że katolicka praca O. D. de Bruyne'a znalazła w nim uznanie i zastosowanie.

Ks. F. Gryglewicz

René Laurentin, *Structure et théologie de Luc I—II*, Paris 1957, ss. 232.

Profesor Katolickiego Uniwersytetu w Angers, Ks. René Laurentin znany jest ze swych prac mariologicznych, a kwestie teologii biblijnej poruszył już w dziele: *Court traité de théologie mariale*, Paris 1953. W swej nowej pracy R. L. stara się objąć całość problemów zawartych w dwóch pierwszych rozdziałach Ewangelii według św. Łukasza.

R. L. podaje bibliografię obejmującą 500 pozycji od 1890 r. Spomiędzy nich tylko kilka zajmuje się teologią biblijną w Ewangelii Dzieciństwa Jezusa według św. Łukasza i to nie całościowo.

Podłoże językowe, formowanie się źródeł, etapy opracowania literackiego, autorstwo Łk 1—2 stanowią dla niego punkt wyjścia. Właściwe rozważania dotyczą struktury tekstu i jego wewnętrznych dążeń, korzystania z Pisma św. oraz rodzaju literackiego opisów. R. L. roztrząsa to w tym celu, by dojść do wniosków teologicznych dotyczących postaci Chrystusa i Maryji. Rozważane teksty umieścił on w środowisku żydowsko-chrześcijańskim: opisy dzieciństwa Chrystusa wyszły ze środowiska odznaczającego się wiarą w Jezusa Chrystusa, znajomością Starego Testamentu, umiejętnością interpretacji Pisma św. na sposób *midraszu*. Fakt powyższy odgrywa tu zasadniczą rolę. Chodzi bowiem o sposób ujęcia literackiego wypadków dzieciństwa Chrystusa.

Kwestia udziału Łukasza w redakcji I i II rozdziału nie jest dla R. L. najważniejszą. Omawia ją krótko i dochodzi do wniosku, że osobisty wpływ Łukasza zaznaczający się bardziej w stylu aniżeli w treści wyjaśniłoby najlepiej przypuszczenie, że Łukasz był tłumaczem hebrajskich dokumentów.¹ Maryja Najświętsza była źródłem wiadomości o dziecięctwie Chrystusa. Duży wpływ miały też wspomnienia krewnych św. Jana Chrzciciela oraz ustne tradycje środowiska św. Jana Apostoła.

Stosownie do tematu R. L. bada najpierw strukturę tekstu. Symetryczny układ zdarzeń z bogatszym ujęciem w częściach dotyczących Jezusa mówi o większej godności i o misji Jezusa. Dążność wewnętrzna kierująca szczegółami u Łk 1—2 to ruch ku przyszłości, ku wypełnieniu obietnic mesjańskich. Odkrywamy tę dążność przy odwołaniu się do Dn 9 i Mal 3. Opisy zawarte w tych prorocत्वach były modelem literackim dla autora opisów ewangelicznych. W prorocत्वie Daniela zwraca uwagę postać anioła Gabriela, w scenie Jezusa wnoszonego do świątyni widzimy nadejście Jahwe-Pana z Mal 3, 1.

Sposób wykorzystania tekstów Starego Testamentu, zwłaszcza tekstów wziętych z ksiąg prorockich, posiada u Łk 1—2 swoiste cechy. Wypadki ewangeliczne są opisane w świetle dawnych zdarzeń, przy użyciu podobnych lub tych samych określeń. Aluzje do tekstów Starego Testamentu, porównania zbliżone do starotestamentowego *maszal*, zawarte są w tekście Łukasza niewyraźnie, w przeciwieństwie do Ewangelii Dzieciństwa według św. Mateusza.

Opisy zawarte u Łk 1—2 R. L. nazywa *midraszem* zastrzegając się, by nie pojmować tego rodzaju literackiego jako bajki czy legendy.² Według niego Ewangelia Dzieciństwa u św. Łukasza jest owocem subtelných rozważań nad tajemnicą pochodzenia i tajemnicą osoby Jezusa Chrystusa. Dane teologiczne wydobyte ze spojrzenia na ten *midrasz* R. L. nazywa teologią aluzji w przeciwstawieniu do prawd wyrażonych u Łk 1—2 wprost, np. pochodzenie dawidowe Jezusa, narodzenie z Dziewicy itp.

Rozważania R. L. nad rodzajem literackim Łk 1—2 wykazują, że Jezus-Mesjasz jest Bogiem równym Jahwe. Chrystus bowiem występuje tu jako wielki, święty, Król, Światłość, Chwała, Zbawiciel, Pan, Syn Najwyższego. To, co odnosiło się w Starym Testamencie do Boga, w Ewangelii Dzieciństwa jest odniesione do Jezusa Chrystusa. Prawdy o Chrystusie zawarte *implicite* u Łk 1—2 są etapem mającym swe pełne zakończenie w prologu do Ewangelii św. Jana.

Maryja w Ewangelii Dzieciństwa według św. Łukasza jest upersonifikowanym Izraelem, Córką Syjonu dostępującą obietnic mesjańskich. Maryja jest

¹ Charakter językowy źródeł Łk 1—2 René Laurentin omawia szczegółowo w artykule: *Traces d'allusions étymologiques en Luc I—II*, „Biblica”, 37 (1956) 435—56; 38 (1957) 1—23.

² Czy termin *midrasz* stosowany przez R. L. nie jest terminem zbyt silnym? Zauważa to J. Coppens w recenzji na łamach „Ephemerides Theologicae Lovanienses”, 33 (1957) 729—35 i proponuje wynaleźć inną nazwę.

miejszem zamieszkania Bogą-Jahwe, Arką Przymierza, jest Przybytkiem eschatologicznym. Kiedy Maryja zdobyła świadomość bóstwa swego Syna? R. L. sądzi, że w chwili zwiastowania Maryja miała tę świadomość, ale niewyraźną. Wyraźne poznanie bóstwa Chrystusa osiągnęła Ona przy pomocy refleksji nad tekstami Pisma św., w świetle łaski Bożej.

R. L. wyraźnie zaznacza, że opisy u Łk 1—2 opierają się na mocnych podstawach historycznych, na realnych faktach przekazanych przez naocznych świadków. Powyższe ujęcie różni się całkowicie od poglądów egzegetów liberalnych, którzy odmawiają tym tekstom wartości historycznej. R. L. odkrywa też nowe bogactwa w treści teologicznej Łk 1—2. Utożsamienie Jezusa z Jahwe to według niego ostatnie słowo chrystologii Ewangelii Dzieciństwa według św. Łukasza.

Jezus przedstawiony jest u Łk 1—2 jako Mesjasz o podwójnym aspekcie, królewskim i kapłańskim. Jest On Mesjaszem z rodu Dawida (przez legalnego ojca Józefa) o władzy królewskiej i Mesjaszem z rodu Aarona (przez Maryję krewną Elżbiety) o władzy kapłańskiej. Widzimy tu nawiązanie do poglądów sekty w Qumran oczekującej dwóch Mesjaszów. Czy więc środowisko chrześcijańskie, z którego wyszły opisy dzieciństwa Chrystusa u św. Łukasza, miało jakąś łączność z sektą qumrańską?

Przy omawianiu dzieła R. L. nie można zapominać o jego precyzji w analizie tekstów, o jego staraniach, by wykorzystać wszystkie możliwe źródła i informacje. Autora charakteryzuje przy tym ostrożność w wypowiedzaniu nowych opinii.

R. L. zebrał ogromny materiał dotyczący dwóch pierwszych rozdziałów ewangelii Łukasza. Jego praca będzie punktem wyjścia dla dalszych badań na tym odcinku.

Ks. Tadeusz Paprocki

A. Jaubert, *La date de la cène. Calendrier biblique et liturgie chrétienne*, Paris 1957.

Jednym z problemów Nowego Testamentu jest pytanie, kiedy odbyła się Ostatnia Wieczerza Chrystusa. Odpowiedź utrudniają różnice chronologiczne u synoptyków i św. Jana. Według trzech pierwszych Ewangelistów Ostatnia Wieczerza była wieczerzą paschalną, zaś śmierć Chrystusa zdaje się przypadać na pierwszy dzień świąt żydowskiej Paschy. Natomiast według czwartego Ewangelisty śmierć Chrystusa nastąpiłaby w dzień poprzedzający święto Paschy, czyli w dzień przygotowywania i zabijania jagniąt w świątyni.